

часописи й видавництва. А найбільшим культурним досягненням цього міні-суспільства була "Енциклопедія Українознавства".

В країнах свого поселення ця діяльність продовжувалась. Витворився унікальний літературний феномен – "Нью-Йоркська група" письменників, яка, сполучивши досягнення української літератури ренесансу двадцятих років і пражської школи з новими течіями європейськими, американськими та південноамериканськими, внесла в українську літературу нову форму й свіжу ідіому. Нове політичне мислення влилось в існуюче русло давніх українських поселенців, створюючи оновлений громадський організм.

Відрізана від джерел, діаспора була змушена при скромних матеріальних спроможностях творити свою культурну базу та заповнювати культурний вакуум, що витворився на материк. При тому материкова Україна не лише не допомагала діаспорі культурно розвиватися, як це робили інші материки у відношенні до своїх націоналів, але доклала всіх зусиль, щоб українська діаспора перестала існувати як національний і культурний об'єкт. Нас очорнювано й оскаржувано в колаборантстві з різними чорними силами нашого століття та десектовано нас знутри.

Одночасно ми були свідомі того, що в Україні теж нищено національну самобутність, формовано нову людину – homo sovieticus з російським обличчям і таким же думанням, і це витворило в діаспорі парадоксальну ментальність. З одного боку, існувала в кожному з нас емоційна й ностальгічна Україна, забарвлена глибоким патріотизмом, а з другого – ненависть до реальної України. Одне одного виключало й формувався тип українця, що рішив створити свій вид України – України діаспорської. Ми відкидали все, що мало вигляд реальної України, включно з людьми, часто невинними, які прибували до нас з існуючої України. Ми творили собі Україну абстрактну, ілюзійну, часто надмірно вибілену, в яку не могли повірити наші діти, наші студенти, і ми ставали самотніми громадянами фікції.

В такій реальності знаходився діаспорський педагог, який був примушений "конфронтувати" свого студента, що дистансувався від України справжньої, з Україною наших бажань та уявлень. Відсилати його до джерел, які або не існували, або були деформовані різними цензорами й інтерпретаторами, та говорити йому, в що вірити, а в що не вірити. Замість формувати свою опінію й пієтизм до української дисципліни, студент попадав у сумнів і зневіру. Творилась анархія думки й скептицизм ще й тому, що студент, вивчаючи інші дисципліни, таких парадоксів не зустрічав.

Найбільшою проблемою для викладача українознавчих дисциплін є майже повна відсутність

літературних антологій, повних біографічних та бібліографічних довідників, літературних енциклопедій, збірників літературно-критичних наукових статей та, понад усе, синонімічних, етимологічних, тлумачних та історичних словників української мови. Бракує нарисів української культури, підручників української мови на всіх рівнях, немає зорово-слухових посібників для початкового навчання мови. А все вище назване мають усі мови північно-американського континенту.

В монографічних виданнях Академії наук України в п'ятиріччя "гласності" й "перебудови" продовжуються давні інтерпретації й коментарі української класики. Далі панує марксистсько-класова методологія та підрядність української літератури літературі російській. Донині тяжить в українській науці комплекс Переяслава, накинене й опортуністичне розуміння концепції "дружби народів" та деформований "інтернаціоналізм". Її жертвою стали всі українські письменники, а найбільше – метр української й світової літератури Тарас Шевченко.

З такими проблемами й парадоксами мусить боротися кожний сумлінний педагог української дисципліни та її студент. У цьому двобої з нашарованими комплексами найбільш пораним виходить студент, а викладач – втомленим та з малою дозою вдовolenня. Отож українська наука материка далі стоїть на фальшивій зупинці свого розвитку. На плечах діаспорської україністики далі тяжіє обов'язок боронити її престиж в царині слов'янознавства.

Який же вихід з цього зачарованого лабіринту? Здається, не відкриватиму Америк, якщо скажу, що україністиці потрібне оновлення, яке мусить початися на материк. Необхідний і глибинний катарсис старої вченої інтелігенції, потрібна мужня самоповідь та професійна сумлінність. У кожній бібліотеці необхідно створити відділ чистої, справжньої й наукової літератури для омолоджених і перебудованих наукових кадрів та відділ (спецфонд) літературної халтури для дослідження цього феномена.

Треба визбутись чиновницького ставлення до науки, культурного й наукового сервілізму, соцреалістичної лояльності та політично-ідеологічної фразеології й кліше. Треба, як це прийнято в вільній науці, шукати наукової чесності і правди.

Українська національна ментальність індивідуалістична й творча, а скутість ума й догматизм накинени їй чужою консервативною духовністю. Щоб створити світові моральні й естетичні вартості, український етнос мусить розкутись і оновитись. Зробім це, українські інтелігенти!

ОЛЯ ГНАТЮК

З РУКОПИСНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ У ВАРШАВІ

Переглядаючи кириличні рукописи у пошуках старовинної української духовної поезії, я натрапила

на чималу колекцію рукописів, які походять з Бібліотеки Перемиської капітули. Колекція

нараховує близько 700 позицій, здебільшого церковних книг з XVI – XVIII ст. (Євангелія на престольні – апракос, євангелія учительні, псалтирі, тріоди цвітні і посні, мінеї празничні і загальні, четві-мінеї, науки парохіальні, акафістники, метрики хресні і шлюбні, церковні пом'яники тощо). До Національної бібліотеки вони потрапили в роках 1946 – 1947 після "Львівського собору", що засвідчує каталог акцій.

Згадані рукописи, що зберігаються в Національній бібліотеці, – лише частина фондів бібліотеки Перемиської капітули. Ще якась частина потрапила у бібліотеку Католицького Люблінського університету.

У шістдесятих роках священник д-р Іван Балик описав майже шістсот кирилических рукописів Національної бібліотеки. Його опис, доступний у читальних старих друкув, залишився в рукописі і вимагає доповнення в окремих довідках про походження, зміст і вік рукопису, а також залучення опису близько ста рукописів з Бібліотеки капітули, які згодом надійшли у Національну бібліотеку. Не згадую вже про те, що рукопис Балика дуже знищений, просто зачитаний, і невдовзі ним користуватися буде неможливо. Іван Балик описав також кирилическі рукописи XIV – XVI ст. з Бібліотеки Ординації Замойських. Цей опис доповнив і уточнив Ярослав Шапов з АН СРСР. Працю над дослідженням цих рукописів веде й Відділення старих друкув XVII – XVIII ст. Національної бібліотеки.

Як згадано, більшість рукописів з Бібліотеки капітули – кирилическі, невелика їх частина – це польсько- і латиномовні книжки. Серед них найцікавішими здаються мені пам'ятки полемічного письменства: Piotr Arendis. "Przeciw Krzysztofowi Philaletowi u książkom jego fałszu pełnym, Apokrysis, akcesja 2038; Jakub Susza. Saulus et Paulus Ruthene Chronis, akc. 2031; Poetica, Rhetorica, akc. 2013 (XVII ст.); Synopsis to jest Himnologion albo modlitwy poranne przez pewnego zakonnika O(rdinis) S(ancti) B(asilii) M(agni) wy tłumaczone z roxolańskiego języka na polski przełożone roku 1747. Остання книжка призначена для польськомовних греко-католиків і є цікавим документом доби. Якщо згадати, що у василіянських друкарнях XVII – XVIII ст. закономірним було видавання книг церковного вжитку або книжною українською мовою, або церковнослов'янською, – це викликає ще більше здивування. Дещо прояснить, напевне, місце списання польськомовного Ірмологіону – Варшава, де вже в той час (половина XVIII ст.) існувала греко-католицька церква і василіянський монастир.

Цікавинкою для істориків книжкової справи і для досліджувачів ролі василіянських монастирів у розвитку освіти на Україні буде: Wykaz najpotrzebniejszych rzeczy, które drukarnia stauropigialna najpilniej potrzebuje (1793, акс. 10064); Katalogi bibliotek bazylianskich w klasztorach Biczka, Buczacza, Czortkowa, Dragominy (1788, акс. 10794). Зацікавлення спеціалістів повинен викликати рукопис про козацькі повстання під проводом Петра Дорошенка (Bunt ukraine, акс. 9812).

Усі книжки з Бібліотеки Перемиської капітули – це документи української культури в широкому розумінні цього поняття, вони цінні для нас тим, що підтверджують багатовікове існування Перемиської єпархії. Вони можуть стати важливим джерелом для вивчення історії українців Перемищини. Деякі факти засвідчують тісні культурні зв'язки людності цих земель із Наддніпрянською Україною. Йдеться про численні церковні книги, які списувались із книг, що з'являлись у Києві і православній друкарні Києво-Печерської лаври (Євангеліє учительное з села Рихвалт, списане в рр. 1665–1666 священником Стефаном Рихвалтським – вірна копія Євангелія учительного, виданого з благословення митрополита Петра Могили в 1637 році).

Про історичне минуле України певну інформацію дають також записки на полях – маргіналії, зокрема ті, що безпосередньо відносяться до історичних подій – війн, повстань, пошестей тощо. Серед маргіналій віднаходимо не лише прозові записки про поточні події чи помітки "для пам'яті", але й віршовані твори. Це перш за все – духовна поезія і пісні, які були немовби неконвенціональним доповненням до літургії, доповненням, яке висловлювало індивідуальну побожність людей, іноді – у вигляді спільної молитви, іноді – благальної молитви. До таких пісень належить і пісня на Різдво Пресвятої Богородиці, віднайдена мною на полях книг церковного вжитку з села Хотинця Ярославського повіту Перемиської єпархії ("Чин полуниці повседневною і акафістник" з 1699 р., л. 108 зв.). Ця пісня особлива тим, що в ній віднаходимо згадку про гетьмана Івана Мазепу. Пісня, безсумнівно, постанала на Правобережній Україні; на сьогодні відомі лише два списки цього твору, які походять з території сучасної Галичини. Жанр твору – духовна пісня, – характерний для греко-католицької і католицької церков (у східній церкві він не допускався). Проте у творі йде мова про Лівобережну Україну ("реєменту Малої Росії"). Мазепа гетьманував між 1699 і 1708 роками; рукопис датований 1699 роком. Сам твір постав між 1699 і 1708, позаяк у частині, присвяченій гетьману, висловлена надія на поліпшення становища козаків і України ("подаждь помощь, даждь нам силу знайти", "Божа сила істинної справи, Твоя надія, Дівце"). Загадковим видається факт, що пісня, створена, можливо, на Перемищині, прославляє непопулярного, коли вірити історикам, гетьмана. Непереконливо було б пояснювати виникнення цієї пісні міграцією людності з Лівобережної України на Правобережжя. Цей рух тоді був дуже обмеженим з огляду на всілякі утиски. Згадаємо також, що 1699 рік – це остаточна ліквідація козащини на Правобережній Україні. У цьому контексті залишається ствердити, що, попри існуючий вже 50 років поділ України, все-таки людність відчувала глибокий зв'язок і спільноту інтересів. Звідси – й прославлення гетьмана Мазепи, який прагнув об'єднання України.

А ось текст цієї унікальної пісні:

Кто не хвалил, кто не славит Рождества Пречистой,
Той противный і завидный еї діства чистой.
Леч ми поем і спокоем всі величаем,
І в небесах і (затерто) видіти ону Діву чаем.
Бо есть славна, всему світу явна, Марія Пречиста.

Мати Бога, нам дорога заісте єсть свята.
Із глубини нашея вини сино (?) ізчерпати
І в напасти не даждь впасти, о Божая Мати.
Царская дощере, Царская мати, Царская невісти,
Достойна єсть вінця правди, Маріє Пречиста.
В Тебї уфность і надїю, Матко, покладаєм,
Ратуй, Панно, ратуй, Мати, до Тебе волаєм.
Гди у той час єгда он час ізрещи не смієм,
Єгда сніде направити, Царице, не вмієм.

Слоне слезю віси стезю, настави нас, Мати,
Подаждь помощь, віси немощ, даждь нам силу знайти.
Даруй цару государу тишину покоя,
Бо Царица, голубица, тая єсть власть Твоя.
Реєменту Малой Росїи Ти будь правица.
Божя сила істинної справи Твоя надїя, Дївице.
Іоанна нам гетьмана укрїпи, Царице,
Вічне рядити, щасливе жити, сподоби, Дївице.

РОЖЕ ГАЛЛЮ

"АННА КИЇВСЬКА, КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ"

З великим запізненням можемо подати інформацію про цю книжку, бо тільки цього літа дивними дорогами вона потрапила до Львова. Книжка, а властиво – монографія, видана в Римі на філософічно-гуманістичному факультеті Українського Католицького університету ім. Климента Папи. Монографія розпочинається коротким авторським вступом, а далі від видавництва українською мовою подано резюме. Книжка має 13 розділів дослідницького тексту і допоміжну частину, в яку входять тлумачення, генеалогічні схеми родини Рюриковичів, обширна бібліографія, ілюстрації.

У своєму авторському слові о. Роже Галлю пише: "я відкрив для себе і полюбив цих людей, які затерлися в часі і просторі. Я познайомився зі всіма персонажами завдяки дружнім стосункам із людьми сьогоднішніми: моїми друзями – українцями з Франції, Бельгії, США і з цілого світу". Видання завершується двомовним післясловом історика Миколи Чубатого, який аналізує дослідження і трактує його як ґрунтовну, об'єктивну, серйозну наукову працю, яка заслуговує на увагу.

На початку монографії о. Галлю описує невеличке містечко Санліс – колишню королівську резиденцію. Звідси 1050 року король-вдвєць Генріх I послав місію до київського князя Ярослава Мудрого з проханням про руку дочки його Анни. Постать цієї княжни й надалі є загадковою. Що залишилось від неї? У Києві – старовинна фреска, у Франції – її підпис кирилицею в архівах, ґріб у невідомому місці, в історії Франції – князі королівського роду, а біля Санліса – мала каплиця св. Вінсентія.

Вже з цього короткого вступу відчувається приязнь до українського походження княжни. Автор вважає недоцільним називати її "Анною з Росії", бо вона не могла походити з нації, що ще не існувала". Вражає гарний настроєвий стиль дослідника, який напрочуд чуттєво відтворює родинну атмосферу, серед якої росла Ярославна, романтично описує зустріч молодої красуні Анни з французьким королем.

В перших роозділах о. Галлю описує племена, які жили на території України. Далі знайомить читача з предками Анни по батьківській та по материнській лініях. Детальніше спиняється на описі родини Ярослава Мудрого, зокрема, – на біографії княжни Анни.

Цікаво розповідає про вінчання Анни Ярославни з королем Генріхом I. Дев'ять років прожило подружжя. Ярославна стала прабабкою більш ніж

тридцяти французьких королів. 1060 року Генріх помирає, залишаючи Анну з неповнолітнім сином Філіпом, коронованим ще за життя батька в Реймсі. Ярославна стає регенткою і панує разом із сином. "Біла Королева" (так називали Анну-вдову) уфондувала монастир св. Вінсентія в Санлісі, який був знищений 1069 року. Від нього залишилась лишень капличка – "єдина пам'ятка по тій київській княгині, що стала королевою Франції". Автор аналізує документи, що відносяться до цієї фундації, говорить про терен, який виділила Анна для монастиря, та про мету фундації: покуту за гріхи короля, приятелів та свої власні.

Далі о. Галлю описує життя Анни-вдови. Перший рік своєї регенції Анна зайнята державними справами. Опісля несподівано зникає з політичної сцени. Автор припускає, що причина – в появі могутнього королівського васала, войовничого розбишаки, графа де Крепі, який закохався у королеві-вдові. Мабуть, цікавим для читача буде і матеріал про перебування Ярославни в замку Крепі. На 16-у році життя син Ярославни Філіп I персймає владу. Далі автор описує життя молодого короля.

З 1063 року маємо підпис Анни кирилицею на одному дарчому документі: "Анна королева". Останній задокументований акт Анни є з травня 1075 року. Вона померла 5 вересня 1078 або 1079 року. Та ця дата є спірною, як і спірне є її місце смерті. Дехто твердить, що Анна повернулась на Русь, та це малоймовірно. Радше вона померла у Верней біля Мелена.

Про симпатію автора до українців свідчить і опис останніх хвилин життя Ярославни. о. Галлю закінчує своє дослідження такими словами: "Від Анни залишається нам будинок, якого вона не збудувала, але якого є фундаторкою: гарна дзвіниця, могутній монастир, маєстатичний фасад св. Вінсентія в Санлісі... Ще довго в день її смерті, 5 вересня, ченці монастиря давали обід 13 вдовам, в пам'ять про вдову короля Генріха... У ній Схід і Захід об'єднуються... Візантійська культура поєдналася там з римською спадщиною, українські козаки чвалають з французькими рицарями... Таємниця французького імені слов'янськими буквами... Ікона і Джоконда: Анна Київська, Королева Франції".

переклад з французької Марти Патериги.

Hallu, Roger. Anne de Kiev Reine de France (Укр. Католицький Ун-т. Філософічно-гуманістичний ф-т. – Т. IX. – Romae (Рим), 1973. – 247 с., 21 іл.